ФИЛЬМЛЕРДЕ МИЛЛИЙ ХАРАКТЕР ЖАРАТЫЎ МӘСЕЛЕЛЕРИ

Бахтияр Мадияров Сметович – *оқытыўшы*
Өзбекстан мәмлекетлик көркем өнер ҳәм мәденият институты Нөкис филиалы

Таянч сўзлар: кинодокументалистика, фильм, характер, сюжет, воқие, миллий қаҳрамон, жанр, комедия.

Ключевые слова: кинодокументалистика, фильм, характер, сюжет, факт, национальной герой, жанр, комедия.

Key words: documentary filmmaking, film, character, plot, fact, national hero, genre, comedy.

Қарақалпақ кино документалистикасының пайда болыўы, оларда көтерилген машқалалар, дөретиўшилик процесстеги изленислер бүгинги күнде үйреniўди талап ететуғын мәселелердиң бири. Соңғы дәўирлерде қарақалпақ киносында миллий турмыслық көринислер сәўлеленген фильмлер көплеп жаратылып атыр.

Миллий қәдириятларға итибар, дәстүрлер даўамыйлығы темасы, миллий турмыслық көринислер сәўлеленген фильмлер қатарында «Уры», «Курорт» фильмлерин атап көрсетсек болады.

«Қарақалпақфильм» өнимлери болған «Курорт», «Уры» фильмлеринде қарақалпақ миллий характерлерин көрсетиў сыяқлы элементлерди ушыратамыз.

Бул фильмлер комедия жанрында болып, еки фильмниң де сценаристи М.Нызанов. Режиссёры Б.Низаматдинов тәрепинен сүўретке алынған. «Курорт» фильминиң мазмуны – өмирбойы аўылынан шықпай жүрип, досларының қыстаўы менен курортқа келип қалған Қуўатбай ағаның бастан-кеширгенлери болса, «Уры» фильминде қолайсыз ҳәзил себепли жаман атлы болып қалған Қурбанбай ҳәм оның жәмийеттеги орны көрсетилген.

«Сюжет – бул сценарийдеги ўақыялар ҳәм қаҳарманлардың әйтеўир бирлесиўинен ибарат емес. Сюжет әне усы ўақыялар ҳәм қаҳарманларды талқылаў қуралы да болып есапланады». [1.19] Бул еки фильмде де ўақыялар ҳәм қаҳарманлардың көбирек қаластырылыўынан дүзилгенлигин көриўимиз мүмкин. Фильмниң сюжет ҳәм ўақыяларды түрлише болса да, қарақалпақ характерин көрсетиўге қаратылған.

Фильм авторлары миллий комик характер деп, гейде артықша нәрселерди, ўақыяны орынсыз түсиндириўлерди сюжетке қосып жибере береди. Әсиресе, «Курорт»тағы Қуўатбай образы жүдә сада, ҳәтте аўышлық тымсалына айландырып бериледи. Мысалы, пул қалтаны чемоданынан таўып алыўы, қаяққа барса да, жанында бул қалтаны алып жүриўи сыяқлы эпизодлар жеңил күлкиге қурылған.

Көркем фильмлерде характер жаратыў ҳәм оны ҳәр қыйлы жағдайларда көрсетиў көз қарасынан «Уры» фильми, салыстырмалы түрде бир қанша табыслы шыққан.

Ҳәр қандай фильмге тән болған жағдай сценарийде ўақыялар бир сюжет линиясында раўажландырылыўы керек.

Фильмде болса сюжет ўақыясы бир бағдарда раўажландырылмай, ўақыялардың қаластырып тасланыўы анық сезиледи.

Қарақалпақ миллий характерлерин көрсетиў жолында киносценарист бираз бөрттириўлерге итибар берип, фильм қаҳарманлары көбирек қәсийетсиз етип көрсетилген. Мысалы, «Қоңсылар», «Уры» фильмлеринде усы типтеги характер жүдә көплеп бериледи. Бул бириншиден жеңил күлки ушын қурылған. Фильм комедия жанрында болғаны менен де миллий характерлерди жаратыўда орынсыз ис-ҳәрекетлер менен сөзлерде пайдаланбағаны мақул.

«Кино өнеринде характер жаратыўда үш бағдарды өз ишине алады. Булар драматургия, режиссура ҳәм актёрлық өнеринде көринеди. Бул бирликтиң дөретиўшилик бирдейлиги, бирге ислесиў процеси киноның ҳәм характерлердиң бир пүтинлигин тәмийинлейди. [2] Бул бир пүтинлик қарақалпақ киносында «Танка» фильминде көзге тасланады. Бунда бәринен бурын талантлы кино режиссёры Төренияз Қәлимбетовтың («Танка» фильми режиссёры) режиссёрлық шеберлиги басым. Бириншиден, кино режиссёр халықтық миллий характери менен үрп-әдетин жақсы өзлестире алған. Екиншиден, кино режиссёр ушын зәрүр болған билим ҳәм тәжирийбеге ийе. Үшиншиден, кино өнери ушын актёрларды дурыс таңлай алған ҳәм киноға тән элементлерди актёр характеринде көре билген.

Жуўмақлап айтқанда, Қарақалпақстан кинодокументалисткасында нағыз дөретиўши ушын - жазаман, айтаман, көрсетемен, дейтуғын әҳмийетли темалар жүдә көп. Оларды таңлай билиўи, тәрбиялық әҳмийетке ийе теманы излеўи ҳәм оны раўажландырыўы киносценаристтиң шеберлигине байланыслы мәселе екенлигин айтып өтпекшимиз.

Кино өнеринде характер жаратыў мәселесинде үш бирликтиң биреўин тәмийинлеўши режиссёр қәбилети де шешиўши орынға ийе. Белгили ҳәм талантлы режиссёр Г.Товстоноговтың: “Театр актёрды тәрбиялайды ҳәм қәлиплестиреди, кино болса эксплуатация етеди [3] деген пикирине итибар қаратсақ, қарақалпақ көркем өнеринде талантлы театр актёрлары ансамбли көплеп өсип жетилискен. Тек оларды кино актёрлық өнеринде шыңландырып турыў зәрүрлиги бар ҳәм бул тиккелей кино режиссёр менен байланыслы. Режиссёрдың актёрлардан дурыс пайдалана алыўы, оларды түрли роллерде шыныктыра алыўы болса режиссёрдың қәбилетине, талантына байланыслы. Бул миллий характерлер жаратыўда жаңа изленислердиң дурыс жолға қойылыўы ең дәслеп киносценарист пенен режиссёрдың соңынан, киноның яғный қарақалпақ миллий киносының раўажаланыўы ушын үлкен қәдемди баслап береди.

Пайдаланылған әдебиятлар

1. С.Абулқосимова. «Кино санъати асослари» –Т.: 2010.
2. О.Даюмов. Чет эл адабиёти тарихи. -Т.: Ўқитувчи, 1999.
3. Т.Турсунов. Саҳна ва замон. -Т.: Янги аср авлоди, 2007.
4. Ш.Нусратова. “Бадиий асар тахлили”, ўқув қулланма. –Т.: “Fan ziyosi” нашриёти. 2023.
5. “Қарақалпақфильм” архив материаллары.

РЕЗЮМЕ. Қорақалпоқ кинодокументалистикасида кўтарилган муаммолар, ижодий жараёндаги изланишлар бугунги кунда ўрганишни талаб этади. Қорақалпоқ киносида миллий замонавий кўринишлар тасвирланган филмларда характер яратиш масалалари ҳар тамонлама ўрганилиб, мақолада бадиий филмлар таҳлил этилди.

РЕЗЮМЕ. Проблемы, поднятые в каракалпакском кинодокументалистике, исследования творческого процесса требуют изучения и сегодня. В каракалпакском кинематографе подробно изучены вопросы создания персонажей в фильмах, отражающих современные национальные взгляды, а также в статье проанализированы художественные фильмы.

SUMMARY. The problems raised in Karakalpak documentary filmmaking and research into the creative process require study today. In Karakalpak cinema, the issues of creating characters in films that reflect modern national views are studied in detail, and feature films are also analyzed in the article.

QARAQALPAQ TEATR REJISSURASÍ
(Quwırshaq teatrı rejissyorı M.Begimov mısalında)

T.Seitnazarova – *oqıtıwshı*
Ózbekstan mámleketlik kórkem óner hám mádeniyat institutı Nókis filialı

Tayanısh sózler: teatr, rejissyor, quwırshaq, spektakl, aktyor.
Ключевые слова: театр, режиссёр, кукла, спектакль.
Key words: theatre, director, puppet, play, actor.

Jas tamashagóydiń kórkem ónerge bolǵan qızıǵıwshılıǵınıń artıwı eń dáslep quwırshaq teatrınan baslanadı. Hár qıylı xarakterge iye bolǵan quwırshaq personajları jas tamashagóylerdi ómir jumbaqları ústinde bas qatırıwǵa shaqıradı. Sonlıqtanda, olar bul dárgayǵa tez-tez kelip, jumbaqlarına usı jerden juwap tabadı. Jas áwladtı hár tárepleme kámalǵa keliwinde hám onı jetik insan bolıp tárbiyasında da quwırshaq teatrınıń ornı áhmiyetli esaplanadı.

Usınday iygilikli isler jolında miynet etip kiyatırǵan Qaraqalpaq mámleketlik Quwırshaq teatrı 1990-jılı 27-fevralda №50/2-sanlı Qaraqalpaqstan Respublikası Ministrler Keńesiniń qararı hámÓzbekstan Respublikası mádeniyat hám sport isleri ministrliginiń 1990-jılǵı 5-aprel №115-sanlı buyrıǵına tiykarlanıp ashıldı. Mine, usı waqıt dawamında júzge jaqın quwırshaq spektakllerin saxnalastırıp, respublikamız kóleminde ótkerilip kiyatırǵan hár qıylı dástúriy